

MÜTALİƏ İNSANI KAMİLLƏŞDİRİR

Açar sözlər: mütaliə, kitab, valideyn, kitabxana,

Key words: reading, book, parent, library

Ключевые слова: чтение, книга, родитель, библиотека

Mütaliə bütün insanların, o cümlədən gənc nəslin tərbiyəsində mühim əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, bədii əsərlər oxucunun hisslərinə, şüuruna və davranışına güclü təsir göstərir. İnsanlar bədii ədəbiyyatın köməyi ilə bir sıra həyat hadisələrini daha yaxşı mənimsəyir və onun mahiyyətini düzgün anlayırlar. Mütaliə edilən hər bir kitab oxucunun təfəkkürünü inkişaf etdirir, yeni bilik qazandırır, marağını, mənəvi tələbatını ödəyir. Nəticədə onun şəxsiyyət kimi formalaşmasına kömək edir. O da danılmaz faktdır ki, kiçik yaşlarından kitaba olan maraq uşaqları, yeniyetmələri, həmçinin gəncləri həyat həqiqətlərini dərk etməyə sövq edir və ardıcıl davam edən bu hallar onlarda mütaliə mədəniyyətini inkişaf etdirir.

Pedaqoji, psixoloji baxımdan mütaliə mahiyyətcə fərdi psixoloji proses olsa da, o, yeni ideyaların yaranmasına və yayılmasına imkan yaradır, mədəni səviyyəni yüksəldir. Aydın ki, gündən-günə dünyanın qabaqcıl ölkələrində istehsal sahələrinin mütərəqqi texnika ilə silahlanması, tarixi kəşflərin, böyük elmi nailiyyətlərin, Nobel mükafatına layiq görülmüş əsərlərin meydana gəlməsi, yeni-yeni bilik sahələrinin yaranması, dünyada gedən ictimai-siyasi proseslər mütaliəni obyektiv sosial zərurətə çevirir. İndi heç kəs inkar etmir ki, mütaliə mədəniyyəti, hər bir insanın mütaliə tələbatı müasir insanın mənəviyyatını şərtləndirən ən başlıca amillərdəndir. Təsadüfi deyildir ki, hazırda bütün dünyada mütaliə problemi öncül yerlərdən birini tutur. Məhz bunun nəticəsidir ki, mütaliə həm də tədqiqat problemi hesab olunmaqdadır. Bu sahədə ciddi araşdırmalar aparılır. Artıq sübut olunmuşdur ki, istər ümumtəhsil, istərsə də ali və orta ixtisas məktəblərinin tədris proqramlarında nəzərdə tutulan biliklər insanın sosial həyata fəal müdaxiləsi üçün kifayət etmir. Çünki dünyada biliklər məcmusu sürətlə dəyişir. Təbiidir ki, ümumtəhsil məktəblərində fənlər üzrə elm sahələri deyil, onun əsasları öyrənilir və bu prosesdə şagirdlər ancaq müəyyən ixtisasa yiyələnməyə istiqamətləndirirlər. Bu biliklər sisteminin yaradılmasını, tərbiyə isə şəxsiyyətin inkişafı gedişinin idarə olunmasını ehtiva edir. Bu funksiyalar hər kəsi insanın məktəbə qədəm qoyduğu birinci gündən ömrünün sonunadək izləyir və onun intellektual fəaliyyətinin məzmununu müəyyənləşdirir. Ona görə də, mütaliə, onun zəruriliyi haqqında təhsil ocaqlarında geniş söhbət aparılmalıdır. Onun həyat üçün əhəmiyyəti döndə-döndə xatırladılmalıdır, böyük şəxsiyyətlərin həyatından nümunələr gətirməklə bəzi həqiqətlər yada salınmalıdır.

Elmi ədəbiyyatda mütaliə dedikdə, həyat təcrübəsi qazanmaq və özünü təkmilləşdirmə, idraki ehtiyac, şəxsi təhsil və təcrübə faydalanmaq, emosional və estetik tələbat, əylənmək və b. Elmi-praktik kateqoriyalar başa düşülür. Bunların hər birinin öz funksiyaları vardır.

İnsanlar üçün fasiləsiz artmaqda olan sosial tələbat sayılan mütaliə ilk növbədə insanların ictimai şüurunun formalaşmasına, təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə təsir göstərən ən güclü amillərdəndir. Mütaliə elə bir prosesdir ki, onun nəticələri insanın ictimai və istehsalat fəaliyyətində əks olunur, onun dünyagörüşünün, əməyinin səmərəliliyini dəyərləndirir. Təsadüfi deyildir ki, İ.Şıxlının, İ.Əfəndiyevin, B.Vahabzadənin, M.Arazın, Anarın, Elçinin və b. şair və yazıçıların əsərləri yeniyetmə və gənclərin tərbiyəsində əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edir. Gənclər onların qəhrəmanlarından çox şey əxz edirlər.

O da həqiqətdir ki, mütaliənin əsasında kitab durur. Ona görə də, gənclərdə kitabı bütünlüklə oxumaq, onu başa çatdırmaq vərdişi yaradılmalı, həm də onlar həyatın astanasından kitab mütaliəsinə daha çox həvələndirilməlidirlər. Kitab ömrün böyük yolunun başlanğıcı rolunu oynayır.

Mütaliənin mahiyyətində kitab təbliği də başlıca yer tutur. Odur ki, kitabxanalarda mütaliə sosial, sosial psixoloji və pedaqoji problemlərin, eyni zamanda onun ictimai həyata təsirinin tədqiqi sahəsinə nüfuz edir və yeni-yeni nailiyyətlərin meydana çıxması üçün qida verir. Kitab bilik mənbəyi olmaqla həm də ən yaxın ünsiyyət vasitəsidir. Yalnız kitab vasitəsilə, heç vaxt üzünü görə bilmədiyimiz, zaman və məkan baxımından bizdən çox-uzaq olan müəlliflərlə dialoq qurmaq olar. Bu prosesə valideynlər də cəlb edilməlidir. Valideynlərin maarifləndirilməsi də unudulmamalıdır. Öz uşaqlarında mütaliə sevgisi yaradacaqlarına ümidlərini itirməmiş valideynlər təcrübəli pedaqoqların məsləhətlərinə qulaq asmaqla və ona əməl etməklə uğur qazana bilərlər. Hətta övladların ədəbiyyat almaq istəyən valideynlər üstünlüyü kitaba

versələr, daha gözəl iş görmüş olurlar. Uşaqlarda oxumağa meyil, öyrənməyə həvəs, ətraf mühiti anlamağa maraq da kitablardan başlayır. Bu yaşda kitab sevməyin təməli qoyulur. Bəzi valideynlər düşünürlər ki, televizor və kompyutələr uşaqların oxumaq həvəsini öldürmüşdür. Sözsüz ki, belə yanaşma tərzii kökündən səhvdir. Müəllimlərlə məsləhətləşərək hər bir valideyn uşaqlarda kitab oxumaq vərdişinin yaradılmasının iştirakçısı olmalıdır. Onlarda yatmadan əvvəl kitab oxumaq vərdişi aşılanmalıdır. Uşaqların və yeniyetmələrin kitab seçiminə valideyn nəzarəti yaddan çıxmamalıdır. Məktəblilər üçün müəyyən edilmiş kitabların hələ orta məktəb dövründə oxunmasına, onların sevilməsinə ilk növbədə onlar cavabdehdir. Lakin bu asan məsələ deyildir. Uşaqların oxu qabiliyyətlərinə yiyələnmələri və kitaba məhəbbət bəsləmələri işində valideynlərdən böyük zəhmət və dözümlülük tələb olunur.

Hələ orta məktəbdə şagirdlərə kitab üzərində səylə işləməyi, fənlə əlaqədar müxtəlif sorğu ədəbiyyatdan (əsasən lüğətlərdən), kataloq və kartotekadan istifadə etməyi, müəyyən mövzuya aid material toplamağı, kitab üzərində müstəqil işin nəticələrini düzgün formalaşdırmağı, tezislər hazırlamağı, ədəbiyyat siyahısını tərtib etməyi, oxuduğu əsərin qısa məzmununu şərh etməyi və s. öyrədilməlidir. Ali məktəblərdə isə, bunlar gündəlik işə, məqsədə çevrilməlidir.

Artıq YUNESKO da təsdiq etmişdir ki, hazırda mütaliyəyə laqeydlik halları bütün dünyada mövcuddur. Bu isə, dünya alimlərini, xüsusən pedaqoqları və psixoloqları ciddi düşündürməyə bilməz. Məsələn, yayılan məlumatlara görə, Rusiyada ölkə əhalisinin yarısından çoxu kitab almır. Əhalinin üçdə bir hissəsindən çoxu kitab oxumur. Vətəndaşların 79 faizi kitabxanaya getmirlər. Bundan əlavə, Rusiyanın hər üçüncü sakininin evində, ümumiyyətlə, kitab yoxdur. Buraxılan kitabların yarısından çoxu öz oxucusunu tapmır. Bizdə belə statistika olmasa da, təəssüflə qeyd etməliyik ki, bizim ölkəmizdə də belə hallar vardır. Kitaba, mütaliyəyə meyl bizdə də zəifləmişdir, bunu yazıçılarımız da, pedaqoqlarımız da, müəllimlərimiz də görürlər və onu ürək yanğısı ilə tez-tez dilə gətirirlər. Ona görə də, son vaxtlar kitab təbliğinə marağın artırılması məsələlərindən danışılır. Kitabın insan həyatı üçün əhəmiyyətli mənəvi xəzinə olduğunu ən etibarlı mənbələr də təsdiq edir. Böyük rus tənqidçisi Belinski mütaliənin vacibliyini həmişə ön plana çəkmişdir. O, demişdir: “Tələməyə, təhsilə, zəngin məlumatlara, hadisələrə, orijinal və düzgün baxışlara əsaslanmırsa, o, tezliklə fərasətsizliyə çevrilir”.

Azərbaycan klassiklərinin əsərlərində mütaliyəyə dair çox qiymətli fikirlər vardır. “Dolu” romanının müəllifi, tanınmış publisist və yazıçı Aqil Abbasdan soruşanda ki, “İnsan özünü tapmaq üçün nə etməlidir?”, o belə cavab vermişdir: “Oxumalıdır, dünyada nə var, nə yox bilməlidir. Mənə elə gəlir ki, dünyada hər şey oxumaqdan yaranır. Oxumaq qədər insanı formalaşdıran heç şey ola bilməz. Mən xüsusilə gənclərimizə üzümlü tuturam ki, mütləq oxuyun. Gec olmadan özünü formalaşdırın”.

Dünyanın elə şəxsiyyətləri olmuşdur ki, onlar elmi biliklərini əsasən müstəqil mütaliə nəticəsində əldə etmişlər. Onlar mütaliəni hər günün əsas məqsədi və məzmunu kimi başa düşmüşlər. Məsələn, M.Qorki hər gün mütaliyəyə vaxt ayırır və bunu dəqiqədə 4 min söz sürətiylə edirdi. Stalin gün ərzində 400 səhifə mütaliyəyə özünün minimal norması kimi baxırdı. Balzak romanı yarım saatda 200 səhifə oxumaqla qıraət edirdi. N.A.Rubakin 250 min kitab mütaliə etmişdir. Napoleon kitabı bir dəqiqədə iki min söz sürətiylə oxuyurdu. T.Edisonun gözü bir dəfəyə 2-3 sətir alırdı. Məşhur riyaziyyatçı Hardi ilə bağlı belə bir rəvayət (həqiqət) söylənilir: 1913-cü ildə Kembriç universitetində Hardiyə məktub gəlir. Zərfin üstündə yazılan müəllifin adı, yəni Rəməncücan Spinivazə (1887-1920) heç kimə məlum deyildi. Məktub Hindistanın Mədrəs vilayətindən gəlmişdi. Müəllif yazırdı ki, universitet oxumamışdır, orta məktəbdən sonra müstəqil yolla, riyaziyyatla məşğul olmuşdur. O, öz məktubunda yazırdı ki, düsturlar bir maraq kəsb edərsə, onları çap edin. Çünki o özü kasıb adamdır və buna imkanı yoxdur. Bu düsturlar əvvəlcə Hardinin təəccübünə səbəb olur, sonra onu maraqlandırır və nəhayət, dəhşətə gətirir. Hardi başa düşür ki, qeyri-adi istedadla malik olan bir insanla rastlaşmışdır. Məktub gətirən bu şəxs öz mütaliəsi sayəsində elmin zirvəsinə yüksəlmişdir. Qısa məktublaşmadan sonra Hardidə Rəməncücanın elmə məlum olmayan 120 yeni düsturu toplanır. Çox keçmir ki, o, dünya şöhrəti qazanır. Spinivazə Rəməncücanı çox vaxt riyaziyyatın Paqaninisi adlandırırlar.

Deyirlər ki, Kazan professoru kimyaçı N.N.Zininin yanına tələbə gələrək deyir ki, “qurtardım”. “Doğrudanmı?”- deyər professor soruşur və az fasilədən sonra əlavə edir. “Mən isə hələ yenidən başlayıram”. Söz yox ki, Zinin şəxsi mütaliəsini nəzərdə tuturdu.

Bir dəfə akademik N.N.Beketovun xidmətçisi alimin otağına gəlib həyəcanla: “Kitabxanamıza oğru girib”, - deyər qışqırır. Beketov bir anlığa işdən ayrılıb sakitcə ondan soruşur: “Həyəcanlanmaq nə üçün, görəsən o hansı kitabı oxuyur, mane olmayın”. Bəli, alim yalnız mütaliə barədə düşünürdü.

Böyük şəxsiyyətlərin həyatına nəzər saldıqda, mütaliə haqqında çox əhəmiyyətli və maraqlı faktlar meydana çıxır. Nizami elm öyrənməyi hər şeydən üstün tuturdu. O, qədim yunan mənbələrini bir-bir öyrənirdi. Müasirimiz olan S.Vurğun, R.Rza mütaliənin vacibliyini dənə-dənə qeyd edirdilər. Bir az keçmiş

qayıdaq. “Risaleyi Nur” kitabının müəllifi olan Bədiuzzaman Səid Nursi yeniyetməlik çağında gündə 200 səhifə mütaliə etməklə 90 kitab oxumuş və qeyri-adi hafizəsi hesabına onların hər birini əzbər yadda saxlamışdır.

Mütaliənin vacibliyi həmişə qeyd olunmuşdur. Qədim hind müdrikləri öyrədir: “Kim ki, daim oxuyub öyrənir, o, özü özünün həkimi olur. Səbirli olmaq, məqsəd uğrunda mübarizlik, insani kamillik oxuyub öyrənməklə bağlıdır”. Görkəmli psixoloq Anton Rubinşteyn çox gözəl demişdir: “Əgər bircə gün öyrənmirəmsə, -bunu özüm hiss edirəm, əgər iki gün öyrənmirəmsə - bunu mənə yaxın olanlar hiss edirlər, əgər üç gün öyrənmirəmsə - bunu hamı hiss edir”.

Yaradıcılığın bütün sahələrində öz-özünə öyrənmə və şəxsi mütaliə böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə deyirlər ki, yaradıcılıq işlərində ən əsası və başlıcası öyrətmək olmaz bunu ancaq öyrənmək olar. Filosof Spenserə görə, “bəşəriyyət həmişə ancaq şəxsi mütaliə yolu ilə müvəffəqiyyətlə inkişaf etmişdir. O.Süleymanov təsdiq edir ki, “ancaq şəxsi mütaliə yolu ilə mütəxəssis olmaq olar”.

Türkiyə parklarının birində kitab şəklində oturmaqlar quraşdırılmış, orada klassiklərin əsərlərindən bəzi parçalar həkk edilmişdir. Buraya parka gələnlərdə mütaliyəyə maraqlı oyaatmaq məqsədi nəzərdə tutulmuşdur.

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, mütaliə bütün elmi biliklərin əsasıdır, həm ümumtəhsil məktəblərində, həm də ali məktəblərdə şagirdlərin və tələbələrin mütaliə mədəniyyətinə yiyələnmələrinə ardıcıl diqqət və qayğı göstərməlidir. Kitab oxuma alışqanlıq insanda tərbiyəvi bir xüsusiyyətdir. Belə insanlar bunun üçün həmişə vaxt tapırlar. Həm də bu hərəkətləri ilə, yəni əlində daim kitab gəzdirməsilə başqalarına da təsir göstərirlər. Məlumdur ki, uşaqlara mütaliə vərdişlərinin erkən yaşlarda təbliği olduqca vacibdir.

Əsas odur ki, vaxtında bu vərdişin təməli qoyulsun. Mütəxəssislər sübut edir ki, kiçikyaşlı uşaqlar gördüklərini və eşitdiklərini daha yaxşı qavrayırlar. Uşaqlarda mütaliyəyə həvəs hələ balaca yaşlarından başlayır. Təsədüfi deyildir ki, məktəbəqədər müəssisələrə dair proqram və metodiki sənədlərdə balaca yaşlı uşaqlarda mütaliyəyə həvəsdən bəhs edilir. Onlar üçün ucadan qiraət xüsusi qeyd edilir. Hətta onlara kitabı sevdirmək məqsədilə onları ekskursiyalara, müvafiq sərgilərə aparmaq da tövsiyə edilir. Məktəblərdə də bu sahədə əhəmiyyətli işlər görülür. Mütaliyəyə cəlb etməyin başqa bir forması isə onların yazıçıları, şairlərlə görüşlərinin təşkil edilməsidir. Belə tədbirlər tez-tez ali məktəblərdə də keçirilir. Bu yolla əhalidə mütaliyəyə marağın formalaşdırılması da nəzərdə saxlanmalıdır. Ali məktəblərdə humanitar olmayan fakültələrdə də bədii-sənədli ədəbiyyat oxumaq tövsiyə edilir. Azərbaycan Tibb Universitetinin müvafiq kafedralarında, o cümlədən dilçilik kafedrasında həm Azərbaycan, həm də rus bölməsində oxuyanların geniş dünyagörüşə yiyələnmələri üçün tədris materiallarından kifayət qədər nümunələr gətirilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə bütün nəşrlərin çap olunub kitabxanalara təhvil verilməsi şagirdlərin, tələbələrin, bütün əhəlinin mütaliə mədəniyyətinin inkişafına əsaslı və güclü təsir göstərmişdir. Tam əminliklə təsdiq edilir ki, yalnız bundan sonra mütaliə üçün geniş imkan və şərait yaranmışdır.

Mütaliə psixoloji proses kimi kommunikasiya-əlaqə fəaliyyətini mümkün edir. O da diqqətdən kənarda qalmamalıdır ki, informasiyalaşmış cəmiyyətin formalaşması və tərəqqisi mütaliə prosesinin bəhrəsidir. Mütaliə insanı həyata bağlayır, zehin açır, ətraf mühiti, dünyanı, bütün insanları sevdirdir. Onda estetik hisslər oyadır, kulturoloji hazırlıq aşılayır. Təsədüfi deyildir ki, gözəl nitqə, zövqə, əxlaqa malik olanlarla işləmək daha asan və daha maraqlıdır.

Şagirdlər də, tələbələr də, müəllimlər də, pedaqoji işçilər də öz rəhbərlərini mütaliə mədəniyyətinin ən bariz daşıyıcısı kimi tanımalıdırlar. Belə adamlarla ünsiyyət yorucu olmur. Onları dinləmək, onlardan öyrənmək gündəlik tələbatə çevrilir. Azərbaycan oxucusunun əlinin altında klassiklərimizlə yanaşı Tolstoy, Puşkin, Çexov, Lermontov kimi rus klassiklərinin əsərləri vardır. Onlar dilimizə çox gözəl tərcümə olunmuşdur.

Ölkəmizdə indi də dünyanın ən məşhur klassiklərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin əsərlərinin nəşri işinə böyük dövlət qayğısı göstərilir. Bu tərcümələrdə Azərbaycan dilinin bütün incəliklərinə fikir verilir. Kitabxanalarda, kitab mağazalarında doğma dildə istənilən qədər maraqlı, məzmunlu, oxunaqlı kitabları tapmaq olur. Onların hər biri elmin yolları ilə irəliləyən gənclərimiz üçün mayakdır. Vaxt gözləmir, mütaliə gecikməyi sevmir. Kitabı sevmək, onu oxumaq zamanın tələbidir. Unutmaq olmaz ki, mütaliə insanı kamilləşdirir, onu öz vətəninə layiq vətəndaş kimi yetişdirir.

Məqaləni Tibb Elmlər Akademiyasının akademiki V.N.Ternovskinin sözləri ilə bitiririk: “Bilirsizmi bəzən mənə elə gəlir ki, insan kitabı nə qədər çox sevirə, xəstəliklərə bir o qədər də az tutulur”.

Ədəbiyyat:

1. A.Mirzəcanzadə İxtisasa giriş. Bakı, 1990.
2. A. Hacıbəyli Gənclik. Füyuzat, 2012, 3.
3. Cəfər M. Məktəbdə estetik tərbiyə. Bakı, 1982.

Reading perfects a person

Summary

The article talks about the role of reading in human life, education, the importance of reading skills among pupils and students. I recall the statements of great personalities on this subject. Reading is seen as a psychological process that makes communicative activity possible. Reading connects people with life, opens their minds, conveys love for the environment, the world and people, and also improves a person and educates him as a citizen worthy of his homeland. To love a book is a requirement of the time.

Чтение развивает мышление

Резюме

В статье говорится о роли чтения в жизни человека, о важности развития навыков чтения у учеников и студентов. Вспоминаются высказывания великих личностей по этому поводу. Чтение рассматривается как психологический процесс, делающий возможным коммуникативную деятельность. Чтение связывает людей с жизнью, открывает их разум, передает любовь к окружающей среде, миру и к людям, а также совершенствует человека и воспитывает его как гражданина, достойного своей родины. Любить книгу - это требование времени.

Rəyçi: dos. Z.İ.Avilova